

ISTORIE
CONTEMPORANĂ

Volum apărut cu sprijinul
Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului
și Memoria Exilului Românesc

Timothy D. Snyder s-a născut la 18 august 1969. Licențiat, în 1991, în istorie europeană și în științe politice la Brown University (Providence, Rhode Island, S.U.A.). Și-a obținut doctoratul (ca bursier British Marshall) la Universitatea Oxford, în 1995. A studiat, ca bursier, la Paris, Viena, Varșovia și Harvard. Este profesor de istorie la Universitatea Yale, specializat în istoria Europei Centrale și de Răsărit, precum și în istoria Holocaustului. Este, de asemenea, afiliat la Institut für Menschen vom Wissenschaften de la Viena și la Collège d'Europe (Brugge) / Collège d'Europe de la Natolin (Varșovia).

Predă cursuri de istorie politică a Europei de Est („Europa Răsăriteană în 1914“ și „Europa Răsăriteană cu începuturi din 1914“) și ține seminarii despre Holocaust și despre istoria Europei de Est ca istorie globală.

Este membru al Comitetului pentru Conștiință al Muzeului Memorial American al Holocaustului și membru al comitetelor editoriale ale *Journal of Modern European History* și *East European Politics and Societies*.

Principalele publicații: *Nationalism, Marxism, and Modern Central Europe. A Biography of Kazimierz Kelles-Krauz*, Harvard University Press, 1998; *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, Yale University Press, 2003; *Sketches from a Secret War. A Polish Artist's Mission to Liberate Soviet Ukraine*, Yale University Press, 2005; *The Red Prince: The Secret Lives of a Habsburg Archduke*, Basic Books, 2008; *Bloodlands. Europe Between Hitler and Stalin*, Basic Books, 2010; *Thinking the Twentieth Century* (cu Tony Judt), Penguin, 2012; *Why Don't We Understand the Holocaust?* (în curs de apariție). Coeditor al volumelor *Wall Around the West. State Power and Immigration Controls in Europe and North America* (cu Peter Andreas), Rowman and Littlefield, 2000; *Stalin and Europe: War, Terror, Domination* (cu Ray Brandon, în curs de apariție la Oxford University Press).

A elaborat capitole pentru: Lieven, *Cambridge History of Russia*; Brandon, *Shoah in Ukraine*; Salvatici, *Confini*; Jasiewicz, *Swiat nie poźegnany*; Pisuliński, *Akcja Wisła*; Chiari, *Geschichte und Mythos der polnischen Heimatarmee*; Müller, *Memory and Power in Postwar Europe*; King, *Nations Abroad*; Williamson, *Economic Consequences of Soviet Disintegration*.

Publică articole științifice în: *Contemporary European History*, *Past and Present*, *Journal of Cold War Studies*, *Osteuropa*, *Polin. Studies in Polish Jewry*, *Nations and Nationalism*, *Yad Vashem Studies*, *Revue des études slaves*, *Nova Europa Wschodnia*, *Il Mestiere di Storico*, *Ukraina Modern*, *Modernism / Modernity*, precum și eseuri politice și editoriale în *International Herald Tribune*, *The Nation*, *New York Review of Books*, *Times*, *Times Literary Supplement*, *The New Republic*, *Eurozine*, *Tygodnik Powszechny*, *Chicago Tribune*, *Christian Science Monitor*, *Boston Globe* și alte publicații periodice.

Premii, distincții, medalii: „George Louis Beer“ (American Historical Association); Premiul de literatură al American Academy of Arts and Literature; Premiul acordat de American Association for Ukrainian Studies (de două ori); „Cundill“ (Universitatea „McGill“); „Jerzy Giedroyc“ (Universitatea „Marie Curie-Sklodowska“); „Halecki“ (pentru istorie poloneză și central-est europeană); „Wacław Jędrzejewicz“; Premiul de carte Leipzig pentru înțelegere europeană; „Ralph Waldo Emerson“ pentru științe umane; „Przegląd Wschodni“; „Pro Historia Polonorum“; „Gustav Ranis“; „Tadeusz Walendowski“.

TIMOTHY SNYDER

TĂRÂMUL MORȚII

EUROPA ÎNTRE HITLER ȘI STALIN

Traducere din engleză de
DANA-LIGIA ILIN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Seria „Istorie contemporană“ este coordonată de
Cristian Vasile și Vladimir Tismăneanu

Redactor: S. Skultéty
Coperta: Ioana Nedelcu
Corectori: Elena Dornescu, Ioana Vilcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Andreea Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la C.N.I. Coresi S.A.

TIMOTHY SNYDER

Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin

Copyright © 2010 by Timothy Snyder

First published in the United States by Basic Books,
a member of the Perseus Books Group

All rights reserved.

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SNYDER, TIMOTHY

Tărâmul morții: Europa între Hitler și Stalin / Timothy Snyder;

trad.: Dana-Ligia Ilin. – București: Humanitas, 2012

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-50-3761-1

I. Ilin, Dana-Ligia (trad.)

94(4)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin email: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Cuprins

PREFAȚĂ	Europa	7
INTRODUCERE	Hitler și Stalin	21
CAPITOLUL 1	Perioadele de foamete în Uniunea Sovietică	43
CAPITOLUL 2	Teroarea de clasă	84
CAPITOLUL 3	Teroarea națională	115
CAPITOLUL 4	Europa liniei Molotov–Ribbentrop	146
CAPITOLUL 5	Economia Apocalipsului	184
CAPITOLUL 6	Soluția Finală	219
CAPITOLUL 7	Holocaust și răzbunare	259
CAPITOLUL 8	Fabricile naziste ale morții	290
CAPITOLUL 9	Rezistență și incinerare	317
CAPITOLUL 10	Purificările etnice	356
CAPITOLUL 11	Antisemitismul stalinist	383
CONCLUZIE	Umanitatea	426
	<i>Cifre și termeni</i>	459
	<i>Rezumat</i>	465
	<i>Mulțumiri</i>	468
	<i>Note</i>	471
	<i>Bibliografie</i>	513
	<i>Index</i>	551

părul tău de aur Margarete
părul tău de cenușă Sulamith
Paul Celan
Todesfuge

Totul curge, totul se schimbă.
Nu poți intra de două ori în același eșalon.
Vasili Grossman
Panta rhei

Un străin s-a înecat în Marea Neagră, era singur,
Nimeni nu-l auzea cum se roagă să fie iertat.
Furtună pe Marea Neagră
Cântec popular ucrainean

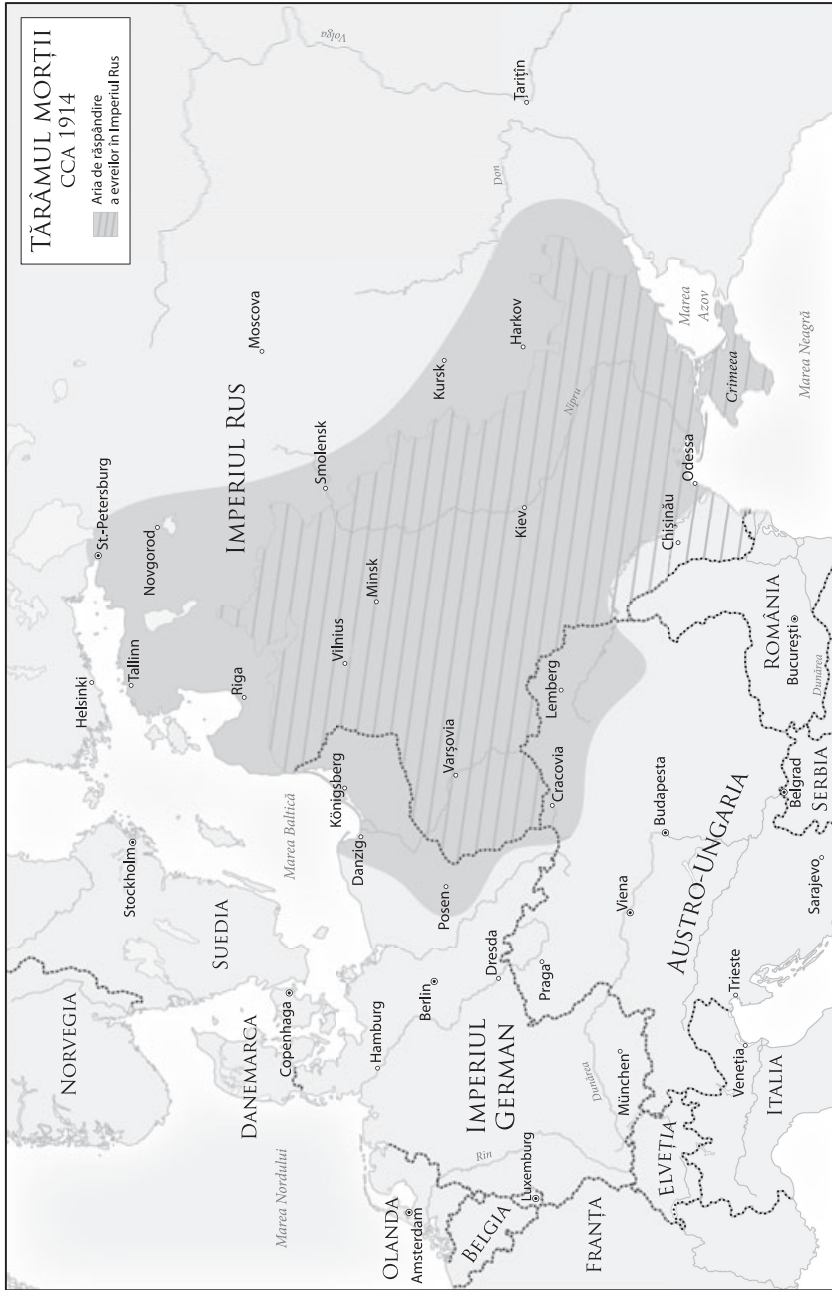
Orașe-ntregi dispar. În locul naturii
Doar un scut alb se-mpotrivește neființei.
Tomas Venclova
Scutul lui Ahile

INTRODUCERE

Hitler și Stalin

Originile regimurilor nazist și sovietic și ale ciocnirii lor în zona morții sunt în Primul Război Mondial, din 1914–1918. Războiul a lichidat vechile imperii continentale din Europa, dând aripi visurilor despre imperii noi. A înlocuit principiul dinastic al cărmuirii prin împărați cu ideea fragilă de suveranitate a poporului. A arătat că milioane de oameni se supun ordinelor de a lupta și de a muri, pentru cauze abstracte și îndepărtate, în numele patriilor care deja încetaseră să existe sau care de-abia se nășteau. Noi țări au fost create pornind practic de la nimic, și grupuri mari de civili au fost deplasate sau eliminate prin aplicarea unor tehnici simple. Peste un milion de armeni au fost uciși de autoritățile otomane. Germani și evrei au fost deportați de Imperiul Rus. Bulgari, greci și turci au fost schimbați între state după război. La fel de important e că războiul a spulberat o economie globală integrată. Nici un european adult activ în 1914 nu va mai vedea restabilirea unui comerț liber comparabil cu ce fusese înainte; cei mai mulți dintre europenii adulți activi în 1914 nu aveau să se mai bucure în restul vieții lor de astfel de niveluri de prosperitate.

Esența Primului Război Mondial a fost conflictul armat dintre, pe de o parte, Imperiul German, Monarhia Habsburgică, Imperiul Otoman și Bulgaria („Puterile Centrale“) și, pe de altă parte, Franța, Imperiul Rus, Marea Britanie, Italia, Serbia și Statele Unite („Puterile Antantei“). Victoria Puterilor Antantei în 1918 a însemnat sfârșitul a trei imperii continentale europene: habsburgic, german și otoman. Prin condițiile prevăzute de tratatele postbelice de la Versailles, St. Germain, Sèvres și Trianon, stăpânirile multinaționale au fost înlocuite de state naționale, iar monarhiile de republici democratice. Marile puteri europene care nu au fost distruse de război, Marea Britanie și, mai ales, Franța, au fost substanțial slăbite. După

1918, învingătorii se hrăneau cu iluzia că viața și-ar putea relua cumva cursul dinainte de război. Revoluționarii care nădăjduiau să-i conducă pe învinși visau că vărsarea de sânge ar putea îndreptăți transformări radicale, care să dea sens războiului și să-i anihileze pagubele.

Cea mai importantă viziune politică era cea a utopiei comuniste. La sfârșitul războiului se împliniseră deja șaptezeci de ani de când Karl Marx și Friedrich Engels așternuseră pe hârtie cea mai faimoasă dintre lozincile lor: „Proletari din toate țările, uniți-vă!“ Marxismul a animat generații de revoluționari cu chemarea la schimbare politică și morală: sfârșitul capitalismului și al conflictului pe care se socotea că îl determină proprietatea privată și înlocuirea lor cu un socialism care să elibereze masele muncitoare și să redea umanității conștiința nepătată. Pentru marxiști, progresul istoric decurge din lupta dintre clasele aflate în ascensiune și cele aflate în declin, grupuri structurate și restructurate de schimbările care au loc în modurile de producție economică. Fiecare clasă politică dominantă a fost contestată de noile grupuri sociale formate de noile sisteme economice. Lupta de clasă modernă se desfășura între cei care dețineau fabrici și cei care lucrau în ele. Ca atare, Marx și Engels presupuneau că revoluțiile vor începe în țările cele mai industrializate, cu număr mare de muncitori, cum erau Germania și Marea Britanie.

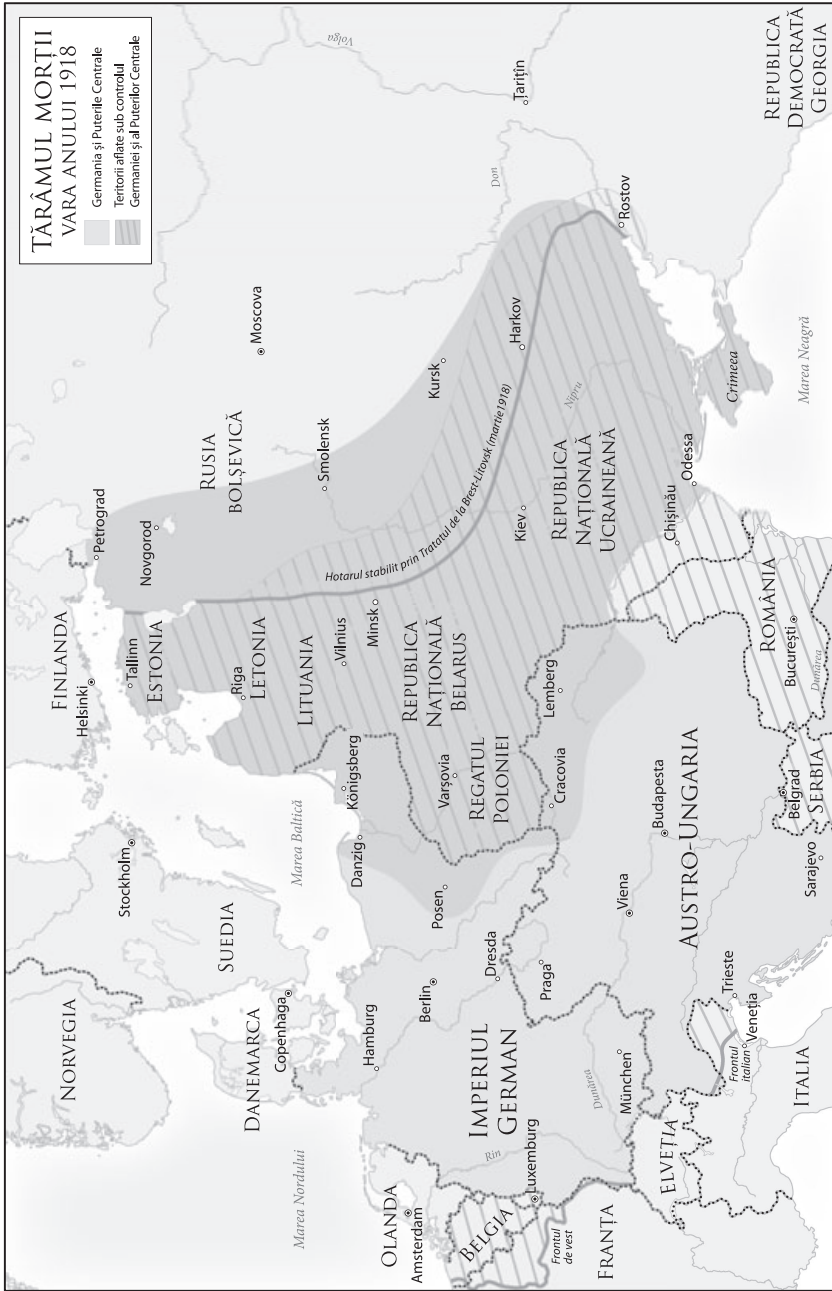
Prin perturbarea ordinii capitaliste și slăbirea marilor imperii, Primul Război Mondial a oferit revoluționarilor o șansă evidentă. Însă cei mai mulți dintre marxiști se obișnuiseră deja să acționeze în cadrul sistemelor politice naționale, și au ales să-și sprijine guvernele în timpul războiului. Nu a fost și cazul lui Vladimir Lenin, supus al Imperiului Rus și conducătorul bolșevicilor. Concepția sa voluntaristă despre marxism, credința că istoria poate fi împinsă pe fâgașul potrivit, l-a făcut să vadă în război marea sa șansă. Pentru un voluntarist ca Lenin, acceptarea verdictului istoriei le-a dat marxiștilor dreptul să o creeze ei înșiși. În concepția lui Marx, istoria nu e determinată dinainte, ci e lucrarea indivizilor conștienți de principiile ei. Lenin se trăgea dintr-o țară în mare măsură agrară, căreia îi lipseau, din perspectiva marxistă, condițiile economice pentru revoluție. Din nou, el a avut o teorie revoluționară care să-i justifice impulsul revoluționar. Credea că imperiile coloniale asiguraseră sistemului capitalist o viață mai lungă, însă un război între imperii

ar aduce o revoluție generală. Imperiul Rus s-a prăbușit primul, iar Lenin a profitat de ocazie.

Soldații greu încercați și țăranii sărăciți ai Imperiului Rus s-au revoltat la începutul lui 1917. După ce, în luna februarie, o revoltă populară a doborât monarhia rusă, un nou regim liberal a încercat să câștige războiul, declanșând încă o ofensivă militară împotriva dușmanilor, Imperiul German și Monarhia Habsburgică. În acest punct, Lenin a devenit arma secretă a Germaniei. În luna aprilie, germanii l-au trimis pe Lenin din exilul său în Elveția în capitala rusă, Petrograd, ca să declanșeze o revoluție care să scoată Rusia din război. Cu ajutorul charismaticului său aliat Leon Troțki și al disciplinaților săi bolșevici, Lenin a reușit cu oarecare suport popular o lovitură de stat în noiembrie. La începutul lui 1918, noul guvern al lui Lenin a semnat cu Germania un tratat de pace care a lăsat Bielorusia, Ucraina, țările baltice și Polonia sub control german. În parte datorită lui Lenin, Germania a câștigat războiul pe frontul de est și a simțit un pic gustul imperiului răsăritean.

Pacea lui Lenin a fost plătită cu dominația colonială germană a teritoriului care fusese partea de vest a Imperiului Rus. Însă, desigur, chibzuiau bolșevicii, Imperiul German are să se prăbușească și el curând, împreună cu restul sistemului capitalist exploatare, iar rușii și ceilalți revoluționari își vor putea răspândi noua ordine spre apus, către acele teritorii și dincolo de ele. Războiul, argumentau Lenin și Troțki, are să aducă în mod inevitabil înfrângerea germanilor pe frontul de vest și apoi o revoluție a muncitorilor din Germania însăși. Lenin și Troțki justificau Revoluția Rusă în fața lor înșiși și a altor marxști prin faptul că se așteptau la o revoltă proletară iminentă în țările mai industrializate din Europa Centrală și de Vest. La sfârșitul lui 1918 și în 1919, se părea că Lenin are dreptate. Într-adevăr, germanii au fost înfrânți de Franța, Marea Britanie și americani pe frontul de vest în toamna lui 1918, așa încât au fost siliți să se retragă – neînfrânți – din noul lor imperiu răsăritean. Revoluționarii germani au făcut încercări sporadice de a prelua puterea. Bolșevicii au cules roadele în Ucraina și Bielorusia.

Prăbușirea vechiului Imperiu Rus și înfrângerea vechiului Imperiu German a creat un vid de putere în Europa de Est, pe care bolșevicii n-au izbutit să-l umple, oricât s-au trudit. În vreme ce Lenin și Troțki își desfășurau noua Armată Roșie în războaiele civile din Rusia și Ucraina, cinci țări din jurul Mării Baltice – Finlanda, Estonia,

Letonia, Lituania și Polonia – au devenit republici independente. După pierderea acestor teritorii, Rusia bolșevicilor a devenit mai puțin întinsă spre apus decât Rusia țărilor. Dintre aceste state independente, Polonia avea o populație mai mare decât toate celelalte la un loc, iar din punct de vedere strategic era de departe cea mai importantă. Mai mult decât oricare dintre celelalte state care au luat ființă la sfârșitul războiului, Polonia a schimbat echilibrul puterii în Europa de Est. Nu era destul de întinsă ca să fie o mare putere, dar era destul de întinsă ca să reprezinte o problemă pentru orice mare putere care avea planuri de expansiune. Pentru prima oară în mai mult de un veac, despărțea Rusia de Germania. Simpla existență a Poloniei crea un tampon atât pentru puterea rusă, cât și pentru cea germană, lucru privit cu mare neplăcere la Moscova și la Berlin.

Ideologia Poloniei era independența sa. Nu mai existase un stat polon de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când Uniunea Statală Polono-Lituaniană a fost dezmembrată și împărțită între vecinii săi imperiali. Politica polonă a continuat sub domnia imperială pe parcursul secolului al XIX-lea, și ideea de națiune polonă s-a întărit și mai mult. Declarația polonă de independență, în noiembrie 1918, a fost posibilă doar pentru că toate cele trei puteri care o împărțeau – imperiile german, habsburgic și rus – au dispărut după război și revoluție. Această mare conjunctură istorică a fost exploatată de un revoluționar polonez, Józef Piłsudski. Socialist în tinerețe, Piłsudski devenise un adept al pragmatismului, în stare să coopereze cu un imperiu împotriva celorlalte. Când toate imperiile s-au prăbușit, el și adepții lui, care se organizaseră deja în timpul războiului în legiuni militare, erau în cea mai bună poziție pentru proclamarea și apărarea unui stat polon. Marele rival politic al lui Piłsudski, naționalistul Roman Dmowski, a pledat pentru Polonia la Paris, în fața puterilor victorioase. A fost întemeiată noua Polonie, ca republică democratică. Varșovia, susținută de Puterile victorioase ale Antantei, putea conta pe o graniță mai mult sau mai puțin favorabilă cu Germania, la vest. Însă chestiunea graniței estice a Poloniei rămânea deschisă. Dat fiind că Antanta nu câștigase nici un război pe frontul răsăritean, nu putea impune nimic Europei de Est.

În 1919 și 1920, polonezii și bolșevicii au dus pentru teritoriile de graniță dintre Polonia și Rusia un război care a fost decisiv pentru ordinea europeană. Armata Roșie intrase în Ucraina și Bielorusia

când s-au retras germanii, însă aceste câștiguri teritoriale nu au fost recunoscute de conducerea polonă. Piłsudski considera aceste ținuturi de mijloc drept entități politice independente, a căror istorie este legată de cea a Poloniei și ai căror conducători doresc să restabilească o versiune a vechii Uniuni statale cu Bielorusia și Lituania. Nădăjduia că trupele polone, sprijinite de aliații ucraineni, ar putea să ajute la crearea unui stat ucrainean independent. După ce bolșevicii au preluat controlul asupra Ucrainei, în 1919, și au stopat acolo o ofensivă poloneză, în primăvara lui 1920, Lenin și Troțki s-au gândit să-și ducă propria revoluție în Polonia, folosind baioneta ca să-i inspire pe muncitori să-și îndeplinească rolul istoric. După căderea Poloniei, tovarășii germani, sprijiniți de noua Armată Roșie, aveau să ofere vastele resurse ale Germaniei pentru salvarea Revoluției ruse. Însă trupele sovietice, în drum spre Berlin, au fost oprite de armata polonă la Varșovia, în august 1920.

Piłsudski a condus un contraatac care a respins Armata Roșie înapoi în Bielorusia și Ucraina. Stalin, comisar politic al Armatei Roșii în Ucraina, s-a numărat printre învinși. Evaluarea greșită pe care a făcut-o acolo a împiedicat coordonarea corectă a forțelor bolșevice, lăsând Armata Roșie vulnerabilă la manevra lui Piłsudski. Victoria militară polonă nu a însemnat distrugerea puterii bolșevice: trupele polone erau prea sleite ca să mărșăluiască până la Moscova, iar societatea polonă era prea divizată ca să sprijine o astfel de aventură. În cele din urmă, teritoriile locuite de bieloruși și de ucraineni au fost împărțite între Rusia bolșevică și Polonia. Astfel, Polonia a devenit stat multinațional, cu circa două treimi din populație polonă, judecând după limbă, dar cu circa cinci milioane de ucraineni, trei milioane de evrei, un milion de bieloruși și un număr de germani situat între jumătate de milion și un milion. Polonia era, din punct de vedere constituțional, „un stat pentru națiunea polonă“, însă avea cea mai mare comunitate evreiască din Europa și comunități de ucraineni și bieloruși aflate pe locul doi ca mărime (după Rusia bolșevică). Își împărțea cele trei minorități naționale mari – evrei, ucraineni și bieloruși – cu vecina sa răsăriteană.

În vreme ce hotarele Europei de Est erau hotărâte pe câmpurile de luptă din Ucraina, Bielorusia și Polonia, învingătorii din Primul Război Mondial dictau condițiile din Europa Centrală și de Vest. Pe când Polonia și bolșevicii se încăierau pe ceea ce fusese frontul de est în Primul Război Mondial, Germania înfrântă încerca să le înfățișeze

învingătorilor un chip pașnic. Germania s-a declarat republică, ceea ce a favorizat negocierile cu francezii, britanicii și americanii. Principalul ei partid marxist, social-democrații, a respins exemplul bolșevic și nu a făcut revoluție în Germania. Cei mai mulți social-democrați fuseseră loiali Imperiului German în timpul războiului, și acum considerau că proclamarea Republicii germane este un progres. Însă aceste opțiuni moderatoare nu-i erau Germaniei de cine știe ce folos. Aranjamentele postbelice erau mai degrabă impuse decât dezbătute; încălcând o îndelungată tradiție europeană, învinșii nu au primit un loc la masa tratatelor de pace de la Paris. Guvernul german n-a avut de ales, a trebuit să semneze Tratatul de la Versailles din iunie 1919, însă puțini dintre politicienii germani se simțeau obligați să-i susțină condițiile.

Dat fiind că tratatul a fost redactat de învingătorii moralizatori, era ușor să fie atacat ca ipocrit. Pe când luptau împotriva imperiilor continentale, Puterile Antantei se declaraseră susținătoare ale eliberării națiunilor din Europa Centrală. În special americanii își caracterizau participarea la război ca o cruciadă pentru independența națională. Însă francezii, care suferiseră mai mult decât orice altă putere, voiau ca Germania să fie pedepsită, iar aliații Franței să fie răsplățiți. De fapt, Tratatul de la Versailles contrazicea însuși principiul pentru care susținuseră că luptă Puterile Antantei: autodețernarea națională. La Versailles, ca și la Trianon (iunie 1920) și Sèvres (august 1920), popoarele pe care Antanta le considerase aliate (polonezii, cehii, românii) au primit mai multe teritorii și, în consecință, mai multe minorități etnice între hotarele lor. Națiunile considerate dușmane (germanii, ungurii, bulgarii) au pierdut teritorii și, în consecință, au avut diaspore mai mari între hotarele altor țări.

Războiul Polono-Bolșevic s-a desfășurat în perioada începerii tratatelor la Versailles și semnarea Tratatului de la Sèvres. Dat fiind că în partea de est Europa era încă în război, în vreme ce în vest se negociau și se semnau aceste tratate, noua ordine postbelică a fost destul de fragilă. Părea vulnerabilă în fața revoluției de stânga, inspirată sau chiar provocată de bolșevici. În timpul Războiului Polono-Bolșevic, revoluționarii din Germania au crezut că vor primi ajutor din partea Armatei Roșii. Și noua republică germană părea vulnerabilă în fața revoluției de dreapta. Soldații germani care se întorceau de pe frontul de est, unde repurtaseră victoria, nu vedeau nici un motiv să accepte ceea ce li se părea o umilire a patriei de

către noua republică și Tratatul de la Versailles pe care aceasta îl semnase. Mulți veterani s-au înrolat în milițiile de dreapta, care luptau împotriva revoluționarilor de stânga. Guvernul social-democrat german, crezând că nu are de ales, s-a folosit într-o oarecare măsură de milițiile de dreapta pentru a înăbuși încercările comuniștilor de a declanșa o revoluție.

Victoria polonă asupra Armatei Roșii la Varșovia, în august 1920, a pus capăt nădejדilor de revoluție socialistă europeană. Tratatul dintre Polonia și Rusia bolșevică, semnat la Riga în martie 1921, a desăvârșit aranjamentul postbelic. El a stabilit granița estică a Poloniei, a asigurat pentru mulți ani teritoriile divizate ale Ucrainei și Bielorusiei statutul de măr al discordiei și a făcut din bolșevism mai degrabă o ideologie de stat decât o revoluție armată. Uniunea Sovietică, fondată în anul următor, avea să fie un stat cu granițe – în această privință, cel puțin, o entitate politică la fel cu celelalte. Sfârșitul conflictului armat de mari proporții a însemnat și sfârșitul speranțelor drepte că revoluția ar putea duce la contrarevoluție. Cei care doreau să răstoarne noua republică germană, indiferent dacă erau din extrema dreaptă sau din extrema stângă, se puteau baza doar pe forțele proprii. Social-democrații germani au rămas adepții republicii, în vreme ce comuniștii germani lăudau modelul sovietic și urmau linia sovietică. Preluau instrucțiunile date de Internaționala Comunistă creată de Lenin în 1919. Extrema dreaptă germană își imagina obiectivul ordinii postbelice ca scop pe care Germania trebuia să-l realizeze de una singură, după ce se va fi reconstruit și refăcut.

Reconstruirea Germaniei părea să fie mai dificilă decât era în realitate. Germania, acuzată pentru război, și-a pierdut nu numai o parte din teritoriu și din populație, ci și dreptul la o armată normală. La începutul anilor '20, a suferit de hiperinflație și de haos politic. Și totuși, Germania rămânea, cel puțin potențial, cea mai puternică țară din Europa. Numărul locuitorilor era întrecut doar de cel al Uniunii Sovietice, potențialul industrial nu avea rival, teritoriul nu îi fusese ocupat în timpul războiului, iar posibilitățile de creștere erau schițate chiar în logica reglementărilor din tratatul de pace. După încetarea luptelor din Europa, guvernul german a găsit rapid un teren comun cu Uniunea Sovietică. La urma urmelor, și Berlinul, și Moscova doreau să schimbe ordinea europeană pe socoteala Poloniei. Amândouă doreau să fie mai puțin izolate în politica

internațională. Astfel, guvernul democratic german a fost cel care, în 1922, a semnat cu Uniunea Sovietică Tratatul de la Rapallo, prin care erau restabilite relațiile diplomatice, facilitând comerțul și inaugurând o cooperare militară secretă.

Pentru mulți germani, autodeterminarea însemna deopotrivă prigoană și speranță. Circa zece milioane de germanofoni, foști supuși ai Monarhiei Habsburgice, rămâneau în afara granițelor Germaniei. Cam trei milioane dintre acești oameni locuiau la marginea de nord-vest a Cehoslovaciei, la hotarul ei cu Germania. În Cehoslovacia, erau mai mulți germani decât slovaci. Aproape toți locuitorii Austriei, aflată între Cehoslovacia și Germania, erau germanofoni. Cu toate acestea, Austriei i s-a cerut prin Tratatul de la St. Germain să existe ca stat separat, chiar dacă o mare parte din populația ei ar fi preferat unirea cu Germania. Adolf Hitler, liderul Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani, fondat în 1920, era austriac și susținător al unui *Anschluss*: unificarea Austriei și Germaniei. Aceste obiective ale unității naționale, oricât de spectaculoase ar fi fost, ascundeau în realitate adevărata măsură a ambițiilor lui Hitler.

Mai târziu, Hitler avea să fie cancelarul Germaniei care a semnat cu Uniunea Sovietică tratatul de împărțire a Poloniei. Făcând acest pas, el a dus la ultimele ei consecințe o idee pe care o aveau mulți germani: că hotarele Poloniei erau nelegitime și că poporul ei era nedemn să aibă un stat. Chestiunea în privința căreia Hitler se deosebea de alți naționaliști germani era viziunea lui despre ceea ce trebuia să se întâmple imediat, după unificarea germanilor cu Germania și stăpânirea Poloniei: eliminarea evreilor europeni și distrugerea Uniunii Sovietice. În acest timp, Hitler a arătat prietenie atât Poloniei, cât și Uniunii Sovietice și și-a ascuns intențiile mai radicale față de germani până ce a fost prea târziu. Însă viziunile catastrofice au fost prezente în național-socialism încă de la început.

Când cataclismul războiului a luat sfârșit în Europa de Est, în 1921, Lenin și revoluționarii săi au trebuit să se regrupeze și să chibzuiască. Polonezii îi lipsiseră de victoria la scară europeană, așa că bolșevicii n-au avut altă alegere decât să stingă conflagrația revoluționară și să construiască un fel de stat socialist. Lenin și adepții săi considerau de la sine înțeles că trebuie să dețină puterea; într-adevăr, eșecul revoluției europene a devenit justificarea lor pentru aspirația extraordinară la controlul politic. Puterea trebuia să

fie centralizată, așa încât revoluția să poată fi dusă până la capăt și astfel să poată fi apărată de dușmanii ei capitaliști. Au eliminat la iuțeală celelalte partide politice și și-au terorizat rivalii politici, de care s-au debarasat punându-le eticheta de reacționari. Au pierdut singurele alegeri competitive pe care le-au organizat, așa că n-au mai organizat altele. Armata Roșie, cu toate că fusese înfrântă în Polonia, era mai mult decât suficientă pentru a învinge toate armatele rivale de pe teritoriul vechiului imperiu. Serviciile secrete bolșevice, numite Ceka, au ucis mii de oameni în numele consolidării noului stat sovietic.

Era mai ușoară biruința prin violență decât crearea unei noi ordini. Marxismul nu era de prea mare ajutor ca program pentru o țară multiculturală de țărani și nomazi. Marx a presupus că revoluția avea să pornească din lumea industrializată și nu a acordat decât puțină atenție problemei țăranilor și problemei naționale. Acum, trebuia ca țăranii din Rusia, Ucraina și Bielorussia și nomazii din Asia Centrală să fie determinați într-un fel sau altul să construiască socialismul pentru o clasă muncitoare care era concentrată în orașele în care se vorbea limba rusă. Trebuia ca bolșevicii să transforme societatea preindustrială pe care o moșteniseră, pentru a construi societatea industrială pe care istoria încă nu o produsese; de-abia atunci puteau să schimbe acea societate industrială astfel, încât să-i favorizeze pe muncitori.

Bolșevicii trebuiau mai întâi să ducă la bun sfârșit revoluția burghezo-democratică înainte de a putea începe cu adevărat munca de transformare socialistă. Au hotărât că, pe măsură ce statul va crea industrie, aceasta va atrage membrii nenumăratelor culturi din Uniunea Sovietică într-o loialitate politică mai amplă, care să treacă peste toate diferențele naționale. Puterea țăranilor și a naționalităților era o ambiție cu adevărat măreață, dar bolșevicii au tăinuit implicația ei principală: că sunt dușmanii propriilor popoare, definite din perspectiva clasei sau a naționalității. Ei erau de părere că societatea pe care o cârmuiau era moartă din punct de vedere istoric, un semn de carte ce trebuie scos înainte de a da foaia.

Pentru a-și consolida puterea la sfârșitul războiului și pentru a câștiga de partea lor cadre loiale în vederea revoluției economice viitoare, bolșevicii au fost siliți să facă unele compromisuri. Naționalităților aflate sub controlul lor nu li se permitea, desigur, să aibă state proprii, dar nici nu erau condamnate la uitare. Chiar dacă marxiștii

